

Kaabakas, kabajantsik ja nood taolised...

ENN ERNITS

Kirjutises käsitletakse enamalt jaolt negatiivse tähendussisuga isikute ja üleloomulike olendite nimetusi. Lähtutakse eeldusest, et tegu on onomatopoeetilis-deskriptiivsete ehk (siinse artikli autori eelistatult) afektiivsete tüvedega, mille lähtevorme saab kokkuvõtlikult tähistada kujul **ka(a)p(p)-*. Tähelepanu osutatakse sõnade levikule murretes, kirjasõnas (piiratud määral) ja regilauludes. Samuti vaetakse seniseid etümoloogiaid ja lähenetakse neile mõneti uudsest seisukohast. Artikli alapealkirjades ei kajastu kõik tegelased ja olendid, kellest juttu tehakse, mitut neist mainitakse üksnes tekstis.

1. Kaabakas

Kaabakas tähendab kirjakeeles autult, nurjatult, sündsusetult, sageli ka seadusvastaselt toimivat isikut (EKSS II: 5). Murretes on sõna tähendusväli mitmeti laiem. Üle Eesti on *kaabak* ~ *kaabakas* tuntud üdini negatiivse tegelasena, tähendades hulgust, kelmi, varast või kaklejat. Lisaks on Karksi murrakus *kaabakas* omandanud abstraktse tähenduse 'kaabaklus', nt *tege kaabakut ilma müüüdä*. Kitsamalt, vaid Pärnumaalt (PJg Tor Tõs) on sõna registreeritud endisaegse väejooksiku tähenduses ning üksnes Harju-Jaani ja Kuusalu kandis märgib see üleloomulikku olendit (EMS II₇: 378–379). F. J. Wiedemanni sõnaraamatus on *kaabak* ~ *kaabakas* esitatud vaid tähendustes 'põgenik' ja 'kaltsakas, närustes rõivastes inimene' (Wiedemann 1973: 231).

Rahvalauludest ilmneb ühelt poolt korraliku ja nurjatu, teisalt aga oma ja võõra vastandus. Negatiivne tähendusvarjund tuleb esile näiteks järgmistes regilaulukatkendites: *Veli ella vellekene / Mes sa hulgus siina otsid / Kõveriku siina kõnnid / Hulgusa mina uinuta / Kaabaku mina kaota*¹ ja *Külän oliv kurja koera / uss [= uks] oli täüsi unsakida / kalm oli täüsi kaabakida / mina-s sünnü [= mina ei sobinud] nende sülle*.²

¹ E 14022 (14) < Helme khk – Jaan Bausk (1894). Eesti Kirjandusmuuseumi (EKM) Eesti Rahvaluule Arhiivi (ERA) rahvaluulekogudele (E, EKMS, ERA, EÜS, H) on siin ja edaspidi viidatud kogu, köite ja lehekülje ning pala tähistega, millele järgnevad kogumiskoht, üleskirjutaja (ja informandi) nimi ning üleskirjutamise aastaarv.

² E, StK 10a, 57/60 (47) < Paistu khk, Holstre v – Oskar Loorits < Puru Liisu (1921).

Võõra tähendus, kuid mitte ainult, avaldub ilmekalt järgmistes laulukatkendites: *See Kädva vald üks veike saar, / Siin võera rahva koor / Siin on ka palja hulkujaid / Ja väga vähe kaabakaid. / Üks on Soomest, teine Saarest / Kolmas Saksamaade äärest / Neljas tuli vangitrellist / Viies Siberite tallist*³ ning *Isa tuli, ei tunnud poega / Mine sina venelane / Vene mees, vene hobune / Vene sarvita sadula / Vene kaabaka kübara*.⁴

Teadaolevalt on kõnealust lekseemi, ja nimelt põgeniku tähenduses, kirjasõnas esmakordselt kasutanud Johann Voldemar Jannsen (1849: 171): *Temma satis sadi-kuid kuninga Kaarli poia [= poja] järele, kes kabaka kombel woõral maal ellas*. Samamoodi esineb see sõna teisalgi: *Seäl hakkasin nutma ja tundsin ärra, kabakaks joosta, ei aita middagi* (Jannsen 1857: 14). Sõna kasutamine just põgeniku tähenduses pole imekspandav, sest Jannsen oli pärit Vändra mõisast Pärnumaalt (Kalda 1995: 144), kus kaabakas on tähendanud väejooksikut. Põgeniku tähendus esineb ka ühes Pärnumaa regilaulus, kusjuures lühivokaalne vorm, kui see pole kirjutusviga, on täiesti erandlik: *Ütlesid mu Marit magatavad, / Ja mind Anne armastavad. / Siis mina joosin joosikusse, / Poetasin põesikusse / Kargasin ma kabakaks*.⁵ Siia võib veel lisada Pilistvere kandi rahvalaulu, milles öeldakse põgenenud vaeslapse kohta: *Kurg löi lapse poidla peale / Andis armi otsa peale. / Kurvaks sai võeras kaabakas / Akkas vaene nuttemaie*.⁶ Üks Pärnumaa rahvalaulik kommenteeris oma esitatud laulu sõnu nõnda:

See tuule tehtud tuba tähendab kaabakate pelgupaika. Vanaste elasivad kaabakad metsas, kuuskedest ja hagudest onnide all. Minu sündimise ja kasumise [= kasvamise] kohal on neli kaabakate onni kohta. Hakatuses elasivad nad ikka tuule tehtud tubades. Nii jutustab ka see mees siin laulu sees neiudele, kuidas ta kaabakaks karunud ja nüüd palju parem elu on, kui kubja kepi all.⁷

Niisiis XIX sajandil tähendas kaabakas Pärnumaal igasugust põgenikku, mitte ainult väejooksikut. Väljaspool Pärnumaad on sõna põgeniku tähenduses talletatud üksnes ühes Põhja-Tartumaa uuemas ehk riimilises rahvalaulus: *Ja suurem süü jäi Tõnule. / Mees sülitas, ehk silitas, / See ikka Anne vihastas. / Päev päevaks läks ta hullemaks, / Ja jooksis pärast kaabakaks*.⁸ Nagu paarist eeltoodud näitest ilmneb, on põgenemise tähenduses kasutatud väljendeid kaabakaks jooksuma ja kaabakaks kargama.

Väikeses murdesõnastikus on lekseemi kaabak ~ kaabakas registreeritud ühtekokku 48 murrakust üle Eesti: Saare- ja Hiiumaalt Vaivarani ja Kuusalust Setomaani (VMS I: 143), kuid rahvalauludest ja mujalt lisandus andmestikku näiteid Harju-Jaani, Mustjala, Paistu, Palamuse, Pilistvere, Pärnu ning Vändra murrakust. Seega on

³ EÜS XI 702/3 (253) < Juuru khk, Kaiu v – R. Köhelik ja E. Viidakas < Liisa Saar, 41 a (1914).

⁴ H II 66, 203/5 (104) < Mustjala khk, Ninase k – August Niemi, Nikolai Kann < Mare Trostov, 62 a (1898).

⁵ H II 20, 79 (20) < Pärnu khk, Sauga v – E. Aspe (1889).

⁶ EKmS 4 4, 448 (3) < Pilistvere khk – H. Gerretz.

⁷ H II 38, 815/9 (4) < Vändra khk, Lelle v – M. Kraut (1891).

⁸ H, R 4, 24/7 (3) < Palamuse – Helene Maasen.

praegustel andmetel asjaomase sõna esinemise kohta teavet 54 murrakust. *Kaabakat* esineb rohkem lääne-, kesk- ja saarte murdes, vastavalt 13, 11 ja 9 murrakus; mujal, st ranniku- ja Lõuna-Eesti murretes tunduvalt vähem (igaühes 3–5 murrakus). Suuremaid valgeid laiike leidub Eesti kesk- ja loodeosas, niisiis keskmurde levikualal.

Samasse sõnavararühma kuulub Mulgimaalt (Pst SJn) talletatud *kontkaabakas* 'kontvõõras' ja Läänemaalt (Mar) kirja pandud *kaavakas* 'pahur laps' (EMS II₇: 434; EMS III₁₃: 571). VMS-is (I: 148) on märgitud viimati mainitud sõna tähenduseks 'kaabakas'. Tavasõnas *kontvõõras* ilmneb selge oma ja võõra vastandus, kusjuures viimast tajutakse negatiivselt. Lekseemis *kontkaabakas* on *võõras* asendatud veelgi markantsema, negatiivset varjundit eviva sõnaga. Huvitav *kaabaka* variant on ka Räpina murrakust registreeritud halvustava *sk*-liitega sõna *kaabašk* 'kaabakas' (EMS II₇: 379).

Tösisst huvi pakub tõik, et *kaabakas* võib tähendada ka kodukäijat. Rahvaluuleteadlane Rudolf Põldmäe (2023: 40) on 1929. aastal talletanud Harju-Jaani kihelkonnast Sambu küla elanikult Ludvig Pakatsilt: *Kurgla külas Sinimäel vanamoor käis kodu. Peksis lapselapsi, loopis keriselt kiva [= kive] alla. Seda hüüti kaapjalaks ehk kaabakaks*.

Niisiis on tegu üleloomuliku olendiga, kes saadab korda pahategusid, mis on seotud kolistamisega (vt ka Eisen 1995 [1919]: 27–28, 32, 99). Samasse tähendusrühma kuuluvad Kan *kaabajalg* 'kodukäija' ja KuuR *kaabasjalg* 'tont' (EMS II₇: 378, 379). *Kaabas*- on erandlik seotud sõnavorm. Eriuurimusega ei julgeks väita, kas selle aluseks on hääbunud substantiiv **kaabas* : **kaapa* või midagi muud, nt võiks tegu olla hüpoteetilise *ne*-tuletisega **kaabane*, vrd *kabusjalg* (vt ptk 5). Esimese oletuse õigsuse korral oleks sõna moodustatud kunagise noomenisufiksi *-s* abil, vrd *mätas*, *põõsas* jt (vt ka Hakulinen 1968: 114–115). Teatud tingimustes on läänemurde põhjarühma tavalise muutuse *v > b* kõrval (nt *kibi* 'kivi') toimunud vastupidine protsess *b > v*, nt *õve* 'hõbe' (Juhkam, Sepp 2000: 59). Ilmselt ületaotluslikult esineb see ka eespool mainitud sõnas *kaavakas*.

Eesti keele etümoloogilises sõnaraamatus peetakse tõenäoliseks, et *kaabakas* on tuletatud samast tüvest mis *kaapima*, mille murdekeele üks tähendusi on 'ära jooksmä' (lähemalt vt ptk 3). Seepärast oletatakse, et sõna on algul märkinud põgenikku ja väejooksikut, millest pärastpoole kujunes välja praegune tähendus (EES: 107). Morfoloogiliselt tuleks kõne alla pigem *kaapama* : *kaabata* (< **kaappa* : **kaapa*-), sest sellelgi verbil on noteeritud põgenemise tähendus. Noomenisufiksi *-k* ~ *-kas* (< **-kka*) abil ongi viimati nimetatud tegusõnast uuritava lekseemi küsimärgiliselt tuletanud Julius Mägiste (EEW II: 613). Ka Alo Raun (1982: 24) on võrrelnud sõna *kaabakas* verbiga *kaapama*.

Eesti murretes tähendab *kaapama* 1) '(üle) tõmbama, pühkima; kraapima; silitades puudutama'; 2) '(otsides) haarama, kahmama'; 3) 'näppama, varastama' (EMS II₇: 405–406). Ent varem on *kaapama* kasutatud ka tähendussfääris 'põgenema pääsema, plehku panema' (Wiedemann 1973: 234).

Kaapa-sõnad tähistavad tegemisi, mida ühelt poolt iseloomustavad ühekordsed kiired käte ja jalgade liigutused, teisalt aga liikumisega tekkivad helid, mis võivad olla seotud kas ülemäärase kiirus(tamis)e või vigaste jalgadega. Kahmamise ja näppamise

seos on ilmselge ja võib viidata saagiahnusele (vrd *kaaper*, millest tuleb lähemalt juttu peatükis 3). Varast saab pidada kelmiks, kes võib ühtlasi rahva seas ringi hulkuda, ja põgenikku hulguseks, eriti siis, kui ta rõivad on pika aja peale lagunened. Jalgade nobe liigutamine võib tähendada põgenemist. Sellest tuletub põgeniku ja väejooksiku, samuti nähtamatu kolistava müütilise olendi mõiste. Sõjaväest kõrvalehoidjatele peeti jahti ning haavata saamisel võidi mõnel juhul jääda kuuldavalt jalga liipama, samuti siis, kui tehti endale viga meelega külge. Seega *kaabaka* semantiline areng näikse olevat kulgenud järjestuses 'kiireid liigutusi tegema' → 'plehku panema' → 'põgenik' → 'väejooksik' → 'nurjatu või kuritegelik isik'. Kokkuvõtvalt tuleb nentida, et *kaabakas* on esialgu tähendanud igasugu põgenejat, millest eristusid väejooksiku ja tänapäevani tuntud, kõigiti negatiivse isiku või olendi tähendused. Mägiste oletas, et *kaapama* seondub puudulikust käimisvõimest tingitud jalgade kaapimise ja kraapimisega vastu maad (EEW II: 613). Sellest siis verbi onomatopoeetiline alge.

Kaabaka tähenduse 'kakleja, tülinorija' teke jääb ähmaseks. Ehk on seda mõjutanud nt *kaak*-tüvelised sõnad, vrd Han Khk Mär Vai Vig *kaakima* 'norima, pilkama, ulakusi tegema; näppama, varastama'. See on tõenäoliselt samuti afektiivset algupära, vrd Khk Lüg Rei VII linnu või putuka häälightsust jälgendav sõna *kaak*. Tähenduse kujunemist võis mõjutada ka üsna laia levikuga *kaak* 'üleannetu, ulakas (laps); kaabakas; ulakus' (EMS II₇: 386), kuigi see on iselaadset algupära, tulenedes vene keele vahendusel väljasurnud turgi, nimelt Kesk-Aasias kõneldud tsagatai keele sõnast *baskák* 'andamite koguja alistatud rahvastelt'; viimane on eesti kõnekeeles tuntud kujul *paskaak* 'pätt; sul'i' (EES: 107, 356; ESR I: 131).

Siinpuhul ei saa mööda minna *kaap*-tüve etümoloogiast, mille senistes käsitlustes ilmneb mõndagi vastuolulist. Eesti etümoloogiasõnaraamatu kohaselt on *kaapama* küsimärgiliselt seotud kõigepealt rootsi sõnaga *kapa* 'kaaperdama, hõivama, vallutama'. Sellele järgneb teine arvamus, et häälikulise kuju põhjal võib tegu olla läänemeresoome tüvega, mille vaste on soome *kaapata* 'haarata, krahmata', kusjuures lisatakse sarnase tähendusga näiteid ersa ja mokša keelest (EES: 108). Soome etümoloogiasõnaraamatus võrreldakse *kaapata* : *kaappaan*, millel on ka tähendused 'anastada, röövida', eesti sõnaga *kaapama* ning on lisatud, et tüvi võib olla osaliselt deskriptiivset-onomatopoeetilist, osaliselt (tähenduses 'anastada, röövida') aga rootsi algupära (SSA I: 263–264). Ka siinkirjutaja arvates on tegu erilähteliste lekseemidega.

Tuleb siiski nentida, et sõna *kaabakas* ei pruugi olla seotud sõnaga *kaapima*. Sünkroonilisest ja diakroonilisest aspektist tõlgendatakse *a*-momentaansufiksiga deskriptiivseid verbe *a*-tuletistena ja tüvevokaali *i*-ks muutmisega moodustatakse neist sündmust kordavaid verbe (EG: 330, 336).

2. Kaabert

Vähetest kohtadest ja hajusalt on registreeritud muid *kaab*-tüvelisi substantiive, nagu Hls Krk *kaabert* ja Saa *kaaberts* ning IisR VJg *kaaberdu*s, kõik tähenduses 'ulaja; varas', nt Saa 'Nüitsel aal on kikk koht *kaabertsid* täis, kis tešte 'ašju kaaber-

davad (EMS II₇: 381). Mulgi sõnaraamatus on esimese sõna tähendusteks märgitud ka 'hulgas' ja 'lurjus' (MS: 52). *Kaabert* on nulltuletis, sest liide *-rt-* (< *-rd-*) kuulub tekkelooliselt verbi juurde, ent deskriptiivgrammatikas loetakse *-rd* nimisõnaliiteks, nagu nt *kohmard* (EG: 378). Nähtust peetakse afektiivse verbitüve substantiveerumiseks (vt Kont 1959: 93). *Kaaberts* ja *kaaberdus* on tuletatud vastavalt liidete *-ts* ja *-us* abil. Sufiks *-ts* on tekkinud *tis-* ja *tus-*osisest vokaali kao tagajärjel (Neetar 1985: 32–33).

Eelnimetatud lekseemid on tuletatud *kaaberdama*-verbist. See on moodustatud omakorda verbist *kaapima* liite *-rda-* (< **-rta*) abil (vt ka ptk 3). *Kaaberdama* on rikkaliku tähendusväljaga: 'jõude hulkuma; lohakalt ja laisalt ringi kõndima; laaberdama; toimetama, askeldama, rahmeldama; otsima, kohmitsema' (EMS II₇: 381), lisaks veel Tõs 'söötmä' (EKM IV: 26) ja XIX sajandil talletatud 'kokku kraapima; ahnitsema' (EES: 231). Kirjakeele seletussõnaraamat annab tähendused 'jõude ringi kolama, laaberdama; vankudes käima; ringi tuigerdama' (EKSS II: 6). Nimetatud *rda*-sufiks esineb enamasti laen- või afektiivsõnades (EG: 328–329). Näikse, et teda kohtab väga sageli ebanormaalset käimist väljendavates verbides, nagu *kakerdama*, *kooberdama*, *ukerdama* jt (EG: 328–329).

Mägiste arvates on *kaaberdama* tähendus tekkinud sellest, et lõdva käimisega kraabitakse jalgadega maapinda (EEW II: 613). Niisiis saab lähtuda onomatopoeetilisest algest, millest tuleneb eespool mainitud 'lohakalt ja laisalt ringi kõndima' ning selle edasiarendus 'jõude hulkuma' ja osaliselt ehk 'otsima, kohmitsema'. Seevastu tähendus 'askeldama, rahmeldama' eeldab intensiivsemat liikumist koos üksteisele kiiresti järgnevate helidega. Tuleb arvata, et nimetatud tähendusnüanss on tekkinud teistest hiljem. Varga tähendus seondub ehk kokkukraapimisega. Suhteliselt hiliseks võib pidada ka tähendust 'lurjus'. Tõstamaa verbi *kaaberdama* 'söötmä' päritolu jääb ähmaseks.

3. Kaaper ja kaapjalg

Kaaper on kitsa levikuga lekseem, mida on registreeritud vaid Läänemere saartelt ja Häädemeeste murrakust. Hiiumaalt on nenditud *kaaper* 'saagiahne inimese' ja *öökaaper* 'tont, kummitus' (Wiedemann 1973: 234, 309). Seevastu Hää *kaaper* on kirja pandud tähendustes 'näppaja, varas' ja 'ihnur' (EMS II₇: 406). Saaremaal on sõimusõnana tarvitatud Khk *raatskaaper*, esiosa kohta vrd Hää jt *kraatsima* ~ *raatsima* 'linu kupardama' (EMS III₁₄: 792; EMS VIII₃₆: 137).

Mägiste arvates on Hiiumaa *kaaper* ja *öökaaper* tuletatud tegijaliite *-er* (< *-uri*) abil verbist *kaapima* (EEW II: 622). Sama päritolu on ka Häädemeeste ja Kihelkonna sõna (vt ka ptk 2). Mõju on võinud avaldada laenpäritolu lekseemid *kaaper* 'kaaperlaev; mereröövel' ja *kaaperdama* 'vaenlase (v. temaga suhtleva neutraalse riigi) kaubalaeva hõivama' (EKSS II: 12) ning Lääne-Eestist nenditud *kaaber* ~ *kaapar* ~ *kaaper* 'tolliametniku laev; salakaubavedaja' (EMS II₇: 406).

Esialgu tundub, et vaadeldavad lekseemid on üksteisest lahku minevate tähendustega. Tegelikult see nii pole. *Raatskaaperi* järelosa seondub otseselt kaapimise

mõistega. Varga tähendus on ühenduses kokkukaapimisega. Teisalt võib viimati mainitud tegevus osutada ahnusele. Sellest näikse abstrahbeerunud ihnsuse mõiste.

Samuti kuulub *kaapima* derivaatide hulka *kaapjalg*. Seda on talletatud 20 kihelkonnast, sh peaaegu pooled kõige suuremalt murdealalt – keskmurdest (HJn JõeK Juu Jür Kad Ksi Pil Plt VMr), tunduvalt vähem saarte (Jäm Khk Muh), ranna- (Hlj JõeR KuuR) ja läänemurdest (Aud Kul) ning üksikjuhtudel ida- (Trm) ja võru (Krl Se) murdest (VMS I: 145). Täpsem tähendus ilmneb vaid üksikutest kohtadest: HJn JõeK Kad KuuR Plt *kaapjalg* 'kodukäija, tont, viirastus'.⁹ Kaapjala müütiline olemus ilmneb ka ühest Haljala loost.¹⁰ Mitmuslikku vormi *kaapjalad* on kasutatud kanade kohta (Khk), samuti külapoistest kõneldes (Juu). Kirjakeele sõnaraamatus EKSS on *kaapjalg* tähenduse poolest samastatud sõnaga *kraapjalg*, mille all mõistetakse poiste sügavat kummardust tervitamisel või tänamisel, mispuhul parem jalg tõmmatakse kraapsates teise kõrvale (EKSS II: 12, 487).

Sõna *kaapjalg* tähistab veel varast (Kad) ja hulgust, nt Kul *Üks inime, nagu ulguse moodi või sedasi, katkised riided*, [öeldakse] *üks kaapjalg läks* (EMS II₇: 408). Niisiis on sõnu *kaabakas* ja *kaapjalg* kodukäija tähenduses mõnes kohas samastatud, teisel aga mitte, sest sama lekseem tähendab ühes murrakus üleloomulikku olevust, teisel inimest. Ilmneb, et nimetusi moodustatakse nii tugeva- kui ka nõrgaastmelisest tüvest. Sõna *kaapjalg* puhul pole päris selge, kas see on seotud **kaappa*- või **kaappi*-tüvega.

Pilistvere kandis öeldakse *kaapjalg* vigase hobuse kohta (EMS II₇: 408). Nõnda näikse see olevat ka teiste sageli deskriptiivsete noomenite korral, milles kasutatakse osist *-jalg*, vrd *kuut'jalg* 'väljaväänatud jalaga inime', Hää *kaakjalg* 'jalgu järel vedaja', *liipjalg* 'lonkaja', *lääpjalg* 'vigaste jalgadega inime', *müntäjalg* 'sissepoole pööratud varvaste tõttu abitult käija' jt (EMS II₇: 386; EMS V₂₄: 726; Wiedemann 1973: 139).¹¹

Polüsementiline *kaapima* tähendab murretes 'hõõrudes pealispinda eemaldama; õõnestama; (linu) sugema; kupardama; kraapima, kratsima, hõõruma; siblima; kobestama' (Emm Ran Vig), 'petta saama; kahju kannatama' (KuuR Lai Muh jt), 'intensiivselt midagi tegema', nt Kaa *pani äkisti kodu poole kaapima* (EMS II₇: 406–408). Kirjakeeles on sõna kasutatud järgmistes tähendustes: 'terava esemega midagi eraldama või puhastama; kraapimisega uuristama; pühkides või kraapides kokku koguma; pinda mööda kraapides tõmbama või kratsima; korduvalt pühkima; kiiresti, tormates minema' (EKSS II: 12).

⁹ *Jalg*-osis on kasutust leidnud ka teiste müütiliste tegelaste märkimisel, nt *ebajalg* 'tuulekeeris', *kappjalg* 'tont' (vt ptk 6), *kaputjalg* 'libahunt' ja *kontjalg* 'surm' (ka tähendused 'jänese', 'ehaline', 'kontvõõras', samuti söimusunana). Rohkesti on *jalg*-osist tarvitatud eufemistlikult või naljatlevalt (nagu ka *kontjalg* puhul), sh *jõulujalg* 'jõuluõlu', *karvajalg* 'neljajalgne loom', *kompjalg* 'hobune', *kootjalg* 'jänese', *läpajalg* 'karu', *lestjalg* 'tütarlaps' jt (Wiedemann 1973: 207, 139; EMS II₇: 408).

¹⁰ ERA II 153, 87/8 (135) < Haljala khk, Salatse k – Hermann Länts (1937).

¹¹ Läänemeresoome keeltes leidub rohkesti verbe lonkamise ja muude jalahädade tähistamiseks, nt *kööpama*, *laapama*, *liipama*, *lääpama*, *lööpama* jt. Sõna *liipama* peetakse algermaani või hilisemaks laenuks, teisi aga häälikuliselt ajendatud sõnadeks; *laapama* puhul on oletatud ka skandinaavia või isegi vene päritolu (EES: 212, 218, 240, 265, 266). Oletatud laenualuste puhul võiks ehk küsida, kas needki pole olnud algselt afektiivse tähendusega.

Eesti etümoloogilise sõnaraamatu järgi on *kaapima* laenatud algermaani tüvest **skaban-*, vrd sks *schaben* 'kaapima, kraapima; riivima', kusjuures tähendus 'kiiresti tormates minema' võivad olla sünenenud mõnest hilisemast laenukihist, vrd nt kesk-ülemsaksa *schaben* 'kiiresti ära minema'; hiljem olevat laenatud alamsaksa vaste (EES: 108). Germaani päritolu, kuid küsimärgiliselt, oletab ka soome etümoloogia-sõnaraamat, kuhu on peale germaani näidete lisatud ladina *scabere* ja leedu *skabù* (SSA I: 264). Mägiste järgi on *kaapima* puhul tegu *i*-liitelise tuletisega sõnast *kaapama* (EEW II: 622). Siinkirjutaja toetab Mägiste oletust, et *kaapima* on tuletis *kaap-* tüvest korduvat tegevust väljendava sufiksi *-i-* abil (EEW II: 622), kuigi mõnel juhul võib nõustuda ka laenuetümoloogiaga.

4. Kabajantsik

Kabajantsik tähendab kirjakeeles hulgust, sulgi või üldse igasugust kahtlast isikut (EKSS II: 21). Lekseemi on hajusalt registreeritud kaheksast murrakust: Tartu kolmest (Nõo Ran Rõn) ja läänemurde kahest (Hää Mar) ning ida- (Lai), kesk- (Sim) ja Mulgi (Pst) murde ühest murrakust (VMS I: 148).

Semantilises plaanis näikse uuritaval lekseemil olevat palju ühist sõnaga *kaabakas*. Mägiste eeskujul seletatakse *kabajantsiku* päritolu järgmiselt: lekseem võib olla moodustatud sõna *kaba* ' (pikerguse eseme) laiem osa; puu langetamisel tüüka külge jäänud läbisaagimata osa' ja liite *-ik* abil pärisnimest *Jants*, mis on *Jaani* teisendeid (EES: 110; EEW II: 631). Seejuures on mõlemas sõnaraamatus õigusega kaheldud oletuse paikapidavuses.

Sõnal on kaks võimalikku lähteallikat. Esiteks võib ajaloolise liitsõna *kabajantsik* algusosa olla sama päritolu kui sõnas *kaabakas*, kuid esimese silbi pikk vokaal on algse liitsõna tagaosas rõhu või hilisema liitsõna kaasrõhu mõjul lühenenud. Mingil määral võis ehk kaasa aidata häälikuline sarnasus vene laensõnaga *kabak* ~ *kaabak* 'kõrts' (EMS II₇: 436). Teisalt võiks aluseks olla lühivokaalne *kabama*, millel on negatiivse sisuga tähendusi: 1) 'käsikaudu otsima, kobama'; 2) 'kahmama, kinni võtma, krabama'; 3) 'kabistama, käperdama'; 4) 'rutates midagi tegema' ja 5) 'siplema, rabelema' (EMS II₇: 436–437). Siinpuhul ilmneb nii ühe- kui ka mitmekordseid eri intensiivsusega liigutusi, mida tehakse peamiselt kätega. Üksnes siplemist iseloomustab nii jalgade kui ka kogu keha samaaegne liigutamine.

Ühes Karksi siirdevormilises rahvalaulus esineb sõna *kabajants*: *Krõõt minu armas, Krõõt minu armas / Krõõt minu kallis kabajantsi / Ava mulle usta, ava mulle usta / Ava mulle usta ussekesta*. Huvipakkuvale sõnale on lisatud märkus, et *kabajantsi* tähendab kelmi, kuid kontekstist ei ilmne pejoratiivsust.¹² Tõenäoliselt on siin sünenenud *kabajantsiku* ja ühe hoopis teise sõna tähendus, sest teisel leiduvad sama tüüpi laulus samas kontekstis sõnad *kabajatsi* ja *kabajane*: *Itsi mia ilma äärekeste pääle, / kaien ilma kavalusi. / Rõõt, mu kulla, Rõõt, / mu kalli, kalli kabajatsi ja Krõõt*

¹² ERA II 121, 101/2 (4) < Karksi khk, Karksi v – Mari Sarv < Aliide Virit, 30 a < Aliide Kallas (1935/6).

*miu kallis, Krõõ-õõt miu kallis kabajane / Ava mulle, ava-ava mulle ussekene.*¹³ Wiedemann (1973: 176) on registreerinud sõna *kabojats* neuu tähenduses. Mägist on tuletanud selle lekseemist *kabu* 'neiu' deminutiivsufiksi *-*oihainen* : *-*oihaisen* abil, kusjuures substantiivi lõpp -*ts* lähtub genitiivitüvest (EEW II: 634). Ebakõla pejoratiivse ja hellitava tähenduse vahel johtub niisiis eri sõnade segunemisest. Häälikuliselt on seetõttu sõnasisene *o* asendunud *a*-ga ja lisandunud *n*.

Üks Perekooli foorumi kasutajaid, kes on tundnud huvi *kabajantsi* vastu, on vanu ajalehti sirvides leidnud, et seda on esmakordselt kasutatud 1914. aastal (Perekool). Siinkirjutaja leidis veebist märksa varasema tekstikoha ühest väga tuntud näidendist:

Maali: Aga papa! Kuida ta hilpharakas on, Ta on viie valla kirjutaja.

Mart: Mis tühja, viie valla kirjutaja! Täna siin homme sääl! Niisugust tuleb nüüd venekeele pärast linnast välja kui rahet. Võta kinni, mis **kabajantsikud** nad kõik on. (Kitzberg 1894: 167)

Naaskem nüüd väidetava mehenime *Jantsik* juurde. Selle esinemise kohta pole varasemaid näiteid õnnestunud leida, kuid tänapäeval on hüüdnimega *Jantsik* : *Jantsiku* veebis kutsutud Janet (Nirksadaseitseteist), teisel on nii sama nime kui ka hellitusvorm *Jantsike* ja *Jantsikuke* kasutatud Jana kohta (Miilumaalu). Mõlemal juhul on nimealusteks olnud naissoost isikud. Poola keeles eksisteerivad perekonnanimekujud *Janczyk* ja *Jańczyk*, mis on eesnime *Jan* derivaate. Vaevalt et meie varasem *Jantsik* on nendega otseühenduses, kuid kaudset slaavi häälikumõju nii päris- kui ka üldnimedes ei saa siiski välistada, eriti hilisemal ajal vene keele kaudu. Vene keeles on samuti liite -*чик* abil moodustatud hellitusnimesid, nt *Альчик* soost sõltumata Aleksandrist, Alekseist, Alevtinast ja Allast rääkides, *Антончик* Antoni ja *Панчик* Paveli kohta (SRL: 244, 247, 338). Sama sufiksit tarvitatakse ka päritolult deminutiivsetes apellatiivides, nt *пальчик* 'sõrmeke' (vrd *палец* 'sõrm'), *мальчик* 'poiss, poisike' (vrd *малец* 'poiss, nooruk') jt. Liide on laensõnade kaudu kandunud ka eesti keelde, nt *kantsik* 'lühike naharibadest punutud piits' ja Pst *karakantsik* 'prussakas' (EMS II₉: 719).¹⁴

Osise -*jantsik* tuletamine deminutiivsest isikunimest näikse paika pidavat. Selleks sobib näiteks eesnimi *Jans* ~ *Jants*, mille kasutamise kohta pole küll käepäraseid näiteid, kuid seda on XIX sajandil koos tuletistega pandud perekonnanimeks: HJn Pha *Jans*, Krl *Janskenne* (algselt ehk *Jańsk*-; pärastpoole *Jansikene*) ja Rõn *Jants* (OAB).¹⁵

Tegu on alamsaksa päritolu eesnimega *Jaan* (< *Jahn* < *Johannes*), millest on juba Saksamaal *-z*-sufiksi abil tekkinud hellitusnimi *Jantz*; hiljem on sellest saanud ka saksa perekonnanimi. Saksa nimeuurijad on seda seletanud küll teisiti, nimelt

¹³ ERA II 213, 497/9 (76) < Halliste khk, Laatre v – Asta Kulbok, s 1926. a < Leena Mäger, 38 a (1939); ERA II 73, 54/5 (18) < Kullamaa khk – Emilie Poom < Jaan Aani (1912).

¹⁴ Sõna *kantsik* päritolu kohta vt EES: 129. *Karakantsik* lähtub vene sõnast *таpакан* 'tarakan', vrd eesti *karakańtsik* 'tarakan' (Wiedemann 1973: 208).

¹⁵ Pole ka välistatud, et Saaremaa perekonnanimi seondub hoopis väikese purjelaeva mõistega (vt EMS II₆: 77).

Jantz olevat *Jansi* variante. Seejuures olevat viimane arenenud kas pidevalt lühenedes suunas *Johannes* > *Johans* > *Jans* või tekkinud lühivormile *Jan* genitiivitunnuse -s lisamise kaudu (FN: 348–349). Siinkirjutaja ei kahtle, et nõnda võis tekkida saksa *Jans*, kuid mitte *Jantz*. Samas leksikonis väidetakse, et eesnimest *Heinrich* on z-sufiksi abil moodustatud hellitusnimed *Heintz* ~ *Heintze* ~ *Heinz* ~ *Heinze* ja *Hinz* ~ *Hinze* ning eesnimest *Konrad* nimekuju *Kanz*, mis pärastpoole on saanud ka perekannimeks (FN: 315, 327, 361). Seepärast oleks loogiline järeldada, et *Jantz* on tekkinud samuti hellitusliite varal. Ka Lätis on mitmes paigas olnud tarvitusel perekonnanimi *Jancis* ~ *Jancs*, mida on seletatud eesnime *Jānis* tuletisena, vrd ka *Hince* ~ *Hincis* ~ *Hincs* < *Heinrich*, *Jencis* < *Johann* ja *Kancis* < *Konrad* (LU I: 271, 280, 286, 300).

Sünkroonses kirjelduses ei käsitleta polüsemantilist *ik*-liidet enam deminutiiv-sufiksina, vaid isikut tähistavana (vt Kasik 2015: 287; EG: 301, 396), nõnda ka *kabajantsiku* puhul. Pärast lühenemist **kaaba* > *kaba* või teket verbist *kabama* ei ole sõna enam hellitav, kuid tähendusnüanss 'võrukael' lastest kõneldes võiks anda mõningast aimu varasemast tähendusest.

5. *Kabujalg*

Iisaku kandis öeldi elavaloomulise lapse kohta *kabujalg*, nt IisR *Kuhu sa kabujalg jälle nüüd kabud*; sealsamas on substantiiv tähistanud ka soomusjalgadega kana (EMS II₈: 448). See ei kajasta omaette kanaliiki, vaid lindude jalgu katavadki soomuselaadsed kilbised ja kilbikud. Näikse, et *kabujalg* iseloomustab kanu nende vilkas tegevuses, eriti ehk siblimisel, ja ülekantud tähenduses rahutut last. Siia rühma kuulub ka *ik*-sufiksiga moodustatud Puh *kabik* 'väike kanake' (EMS II₇: 442). Konkreetset juhul paistab liitel olevat deminutiivne funktsioon (vt Kasik 2015: 286; Hakulinen 1968: 131).

Eesti keeles tarvitatakse *u*-sufiksiga verbi *kabuma* 'ronima' üksnes kirderanniku murderühmas: ranna- (Vai) ja Alutaguse murdes (Jõh IisR) (EMS II₈: 448). Ootuspäraselt on sõnal vasteid ka teistes läänemeresoome põhjarühma keeltes, vrd soome *kavuta* ~ *kapua* : *kapuan* 'ronida'; end heita', isuri *kavuta* 'ronida', karjala *kavuta* 'emmata; ronida' ja vepsa *kabuta* 'emmata'; eesti sõna peetakse küsimärgiga soome laenuks (SSA I: 335). Verbi algkujuks saab rekonstrueerida **kap-*, mis lubab selle paigutada teiste **ka(a)p(p)*-tüveliste afektiivide perekonda. Lekseemi esinemine kõigis põhjarühma keeltes samas tähendusväljas näikse osutavat selle soliidsele vanusele. Semantika vihjab ühelt poolt intiimsfäärile (sülle ronimine, kaela heitmine, embamine), teisalt aga käte ja jalgade liigutustele, mistõttu saab tõmmata mõningaid ühisjooni verbiga *kabama*. *U*-sufiksiga sõnade hulgas leidub teisigi liikumisega seotud verbe, nagu *astua* 'astuda', *tarttua* 'puudutada' jt (Hakulinen 1968: 222–223). Paistab, et spetsiifiline tähendus 'ronima' on sekundaarne, esialgu võis kõnealune verb märkida tagasihoidlike helidega kaasnevaid liigutusi, sh siblimist. Sellest on kujunenud ülekantult *kabujalg* 'kana', millest on arenenud omakorda inimese tähendus.

Deminutiivne *kabujalg* esineb tuntud uuemas rahvalaulus *Tere tibukene kabu-jalakene / meie Marikene viidi mehele*.¹⁶ Seda on eesti regilaulude andmebaasis talletatud vaid Harju-Jaani, Kursi, Torma ja Vigala kihelkonnast.¹⁷ Kunagi on naljalt lev *kabujalg* tähistanud ka noormeest (Wiedemann 1973: 139, 176). Karjala keeles kasutatakse *kapujalka* kõverjalgsest olendist rääkides (KKS II: 65). Seega on *kabujalg* tähistanud nii kana, last, neitut kui ka meest. Rahvalauludes on *kana* ja *tibu* lapsest, sh vaeslapsest, või naisterahvast (neiu, naine, ema, minia) rääkides üldtuntud sünonüüme, ent kanaks on nimetatud ka poega ja peigmeest (vt Peegel 2004: 16, 155–156, 214, 226).

Mägiste on *kabujala* võrdluseks esitanud soome *kapujalka* 'noormees; keigar' ja pakkunud oletatavaks lähtealuseks kas *kabu* 'neiu' või *kabu* 'kohitsetu' (EEW II: 635). Sellega ei või nõustuda. Esimese sõna kaudset mõju ei saa eitada, kuid kohitsemisega pole küll mingit seost. Mõiste lähteks on võrdlus kanaga: neiu puhul vilka oleku ja virkuse, noormehe puhul sugulaskeeltes vähemalt osaliselt jalgade kõveruse poolest.

Kabu-tüvega on ühenduses Kagu-Eestis hajusalt kasutatavad Urv *kabunõ* 'äkiline; agar; kirglik' ja Rääp *kabusjalg* (< *kabune*) 'virk; kiiresti liikuv', nt *tuu_m õks virk ja kabusjalg laisknõ; hää kabusjalg ja juuskja-hobonõ*, vrd ka *kabune* 'tiirane' (EMS II₈: 449). Eesti murdesõnaraamatus on *kabusjalg* kõrvutatud sõnaga *kapukjalg* 'hobune, kel jalgade alumised otsad valged; hobune, kel alt karvased jalad' (EMS II₈: 449; EMS II₉: 716). Neid sõnu võidi rahva seas küll ühendada, kuid lingvistilises mõttes pole see õigustatud, sest liitsõnaosad *kabus*- ja *kapuk*- pole ei tähenduse ega päritolu poolest võrreldavad: *kapats* ~ *kaps* ~ *kapukas* ~ *kaput* tähistab sokki, s.o lühikese säärega meeste sukka, ja on laensõna (EES: 128–129). Seevastu *kabune*: *kabuse* kehtib virga, kiiresti liikuva olendi kohta. *Kapukjalg* seondub usutavasti jalavarju mõistega, iseloomustades omapäraste jalgadega hobust, nt öeldakse sobival juhul, et *hobusel on valged sukad jalas*. Kirjeldatud juht võib olla tingitud ununema kipunud sõnade tähenduste segiajamisest.

Näikse, et *kabusjalg* ei klapi kokku kirjakeeles harva kasutatud lekseemiga *kabus* 'nägus, kena' (EKSS II: 24) ning murdesõnadega *Se kapus*: *kabusa* 'kena, ilus, korralik', *Se kabusahe* 'ilusasti korralikult' ja *kabostama* 'ehtima' (EES: 634; EMS II₈: 449; EMS II₉: 717). Viimati mainitud sõnade algkuju on **kapoisa* ja need on tuletatud adjektiivist *kabe* 'puhas; kena' (EEW III: 698). *Kabusjalg* on tõenäoliselt lähtunud omadussõnast *kabune*.

6. Kapats ja kappjalg

Nagu *kaap*-, nõnda on ka *kapp*-tüvest tuletatud mitu müütilise tegelase nimetust. Lõuna-Eestis on tuntud Kam Kan *kapatjalg* 'kurat, vanapagan' ja Ran *kapats* 'vanapagan, tont, kummitus' (EMS II₉: 705). Muhust ja Saaremaalt on tondi tähenduses

¹⁶ E 56423 (58) < Kursi khk – Ev. Grünberg < Ello Sõstar, 70 a (1925).

¹⁷ H II 15, 729/30 (60) < Harju-Jaani khk, Peningi v – Heinrich Tiidermann (1889); E 40156 < Tartu < Torma khk – Ed. Õunapuu (1900); H II 2, 88 (128) < Vigala khk, Jädivere k – M. Ostrov, O. Kallas < Mari Hütung, 54 a. (1889).

kirja pandud *kappjalg* (Wiedemann 1973: 207). Hiljem on *kappjalg* registreeritud üksnes Vastseliina kihelkonnas valgejalgsest hobusest kõneldes (EMS II₉: 710). Lekssem on selles rühmas tõenäoliselt haruldane, vrd *kapukjalg* (vt ptk 5). Nimetatud noomenid tulenevad verbist *kappama*, mis tähendab galoppi ehk nelja jooksmata või ratsutama ja lähtub intensiivsest heliefektist, mis tekib eriti reljeefselt hobuse kiirel liikumisel, kuid on üle kantav ka teiste olendite liikumisele.

7. Üldistavat ja kokkuvõtvat

**Ka(a)p(p)*-tüvelisi nimisõnu leidub kõigis eesti murretes, juba esmapilgul ilmneb, et eri murretes erineval määral, kuid võttes arvesse iga murde murrakute arvu, saab pilt mõneti selgemaks (tabel 1; arvud on näilisele täpsusele vaatamata siiski ligikaudsed). Ilmneb, et suhteliselt kõige rohkem kõnealuseid sõnu on talletatud Mulgi (1,6) ja kirderannikumurdest (1,25), kõige vähem aga keskmurdest (0,7); teistest murretest on pandud kirja keskmiselt üks derivaat murraku kohta (0,88–1,17). Kas madal suhtarv on tingitud kogumistöö piiratud mahust või enamiku tuletiste väga kitsast levikust, ei tea. Igatahes tundub üllatav, et *kaabakas* on talletatud ainult pooltest murrakutest. Sel puhul võib osaliselt olla põhjuseks, et keelejuhid väldivad võõra inimese (üleskirjutaja) juuresolekul negatiivse sisuga sõnu või küsitletavad teemad ei soodustanud nende tarvitamist.

Tabel 1. **ka(a)p(p)*-tüveliste nimisõnade arv muredeti.

Murre	Murrakuid	Nimisõnu	Suhtarv murraku kohta
Ida-	6	7	1,17
Kesk-	35	24	0,69
Lääne-	19	21	1,12
Saarte	17	15	0,88
Kirderanniku-	8	10	1,25
Mulgi	5	8	1,60
Tartu	9	9	1,00
Võru	11	12	1,09

Uuritud tavalisi või üleloomulikke olendeid tähistavast 20 sõnast on kõige rohkem talletatud *kaabakat*, nimelt 54 murrakust. Sellele järgneb *kaapjalg* 20 ja *kabajantsik* 13 murrakust. Ülejäänud nimetused esinevad vaid ühes-kahes murrakus. Asjaomases kogumist tähistavad üheksa **ka(a)p(p)*-tüvelist nimisõna üksnes inimest (*kaabask*, *kaaberdus*, *kaabert*, *kaaberts*, *kaaper*, *kaavakas*, *kabajantsik*, *kontkaabakas*, *raatskaaper*); viis ainult üleloomulikku tegelast (*kaabajalg*, *kaabasjalg*, *kapatjalg*, *kapats*, *öökaaper*); kaks nii inimest kui ka looma (*kabujalg*, *kabusjalg*); üks inimest ja üleloomulikku olevust (*kaabakas*); üks inimest, looma ja üleloomulikku tegelast (*kaapjalg*); üks looma ja üleloomulikku olevust (*kappjalg*); üks ainult loomariigi esindajat (*kabik*) (tabel 2). Seega jäävad polüsementilised noomenid, mille erinevaid tähendusi on registreeritud vähestest murrakutest, erandite sfääri.

Kõnealustest sõnadest lähtub etümoloogiliselt enamik (13–14) **kaapp-*, kolm-neli **kap-* (*kabajantsik?*, *kabik*, *kabujalg*, *kabusjalg*) ja kolm **kapp-*tüvest (*kapatjalg*, *kapats*, *kappjalg*). *Kaabakas* seondub sõnaga *kaapama* (< **kaappa-*), *kabajantsiku* algupool aga kas sama verbitüvega või sõnaga *kabama* (< **kapa-*). *Kabujalg* on ühenduses tegusõnatüvega *kabuma* (< **kapu-*). Algtüvedele on liitunud kas ühe- või mitmekordset tegevust väljendav sufiks, vastavalt *-a* või *-i*, samuti *-u*, mille funktsioon pole *kabuma* puhul täpsemalt määratletav. Sekundaarselt on tüvedega liitunud *-er* (< **-ar*; *kaaper*, *raatskaaper*, *öökaaper*), *-k* ~ *-kas* (*kaabakas*, *kontkaabakas*, *kaavakas*, *kabik*), *-rdus* (*kaaberdus*), *-rt* (*kaabert*), *-rts* (*kaaberts*), *-sk* (*kaabask*) ja *-ts* (*kapats*). Liitsõnade *kaabasjalg*, *kabusjalg* ja *kapatjalg* esiosa *s-* ja *t-*häälik väärisksid eraldi uurimist.

Tabel 2. **Ka(a)p(p)*-sõnade tähendussfäärid.

Sõna	Inimene	Loom	Üleloomulik olend
<i>kaabajalg</i>	–	–	+
<i>kaabakas</i>	+	–	+
<i>kontkaabakas</i>	+	–	–
<i>kaabasjalg</i>	–	–	+
<i>kaabask</i>	+	–	–
<i>kaaberdus</i>	+	–	–
<i>kaabert</i>	+	–	–
<i>kaaberts</i>	+	–	–
<i>kaaper</i>	+	–	–
<i>raatskaaper</i>	+	–	–
<i>öökaaper</i>	–	–	+
<i>kaapjalg</i>	+	+	+
<i>kaavakas</i>	+	–	–
<i>kabajantsik</i>	+	–	–
<i>kabik</i>	–	+	–
<i>kabujalg</i>	+	+	–
<i>kabusjalg</i>	+	+	–
<i>kapatjalg</i>	–	–	+
<i>kapats</i>	–	–	+
<i>kappjalg</i>	–	(+)	+

Üle poole mõistetest (11) moodustavad liitsõnad: *kaabajalg*, *kaabasjalg*, *kaapjalg*, *kabajantsik*, *kabujalg*, *kabusjalg*, *kapatjalg*, *kappjalg*, *kontkaabakas*, *raatskaaper* ja *öökaaper*. Seitsmel neist on esiosaks asjaomane tüvi **ka(a)p(p)-* või selle variant ja põhiosaks *-jalg*. Kolmes liitsõnas on põhiosaks **ka(a)p(p)*-tüveline sõna (*kontkaabakas*, *raatskaaper*, *öökaaper*), ühel juhul aga liiteline isikunimi (*kabajantsik*). Inimest märkivate sõnade hulgas on kolm liitsõna: kahel juhul moodustab kõnealune tüvi põhiosa (*kontkaabakas*, *raatskaaper*), ühel aga esiosa (*kabajantsik*). Üleloomulikke olendeid tähistavate nimetuste hulgas moodustavad liitsõnad enamiku, v.a *kapats*. Sõnakuju *kappjalg* sobiks hästi tavalise hobuse nimetuseks, ent seda pole seni

registreeritud; *kappjalg* eritunnusega isendi tähistajana osutab kas mõistete segunemisele või esialgse tähenduse hääbumisele.

Eeldatavalt on afektiivsõnade lätteks helide imiteerimine, kuid järkjärgulise arengu käigus on jõutud üsna lahknevate tähendusteni ja esialgne onomatopöa on vähem või rohkem ähmastunud. Valve Värvi (1966: 38–40) väitel tähistab onomatopoeetiliste sõnade *b*-häälik helisid, mis edastavad kuivade kergete esemete (nagu heinakõrred, puulehed, liivaterad), väikeste metall- ja puuesemete, kivikeste, veepiiskade jm liikumisel, üksteise vastu puutumisel, hõõrdumisel, pideval langemisel jne tekkivaid helisid. Häälik *p* võib märkida katkelisi, üksteisele kiiresti järgnevaid helisid või häämitsusi. Sõnasisese kaashääliku gemineerumise on tinginud pikemad ja tugevamad helid. Selle heaks näiteks on *kappama* ja selle tuletised. Teiste sõnade puhul on tähenduserinevusi enamasti raske sedastada; ilmselt on toimunud mitmesuguseid omavahelisi segunemisi. Liitedki hägustavad pilti. Kõigile on ühine käte või jalgade liigutuste tähistamine koos sellega kaasnevate helidega ning neil on enamasti afektiivsest seisukohast negatiivne tähendussisu 'hulkuja', 'krahmaja', 'põgeneja' vms. Tekkinud substantiivid on tugevasti negatiivse tähendusega, v.a *b*-lised *kabujalg* ja *kabusjalg* – see võib olla seotud konsonandi tugevusega. Edaspidi võiks uurida probleemi laiemas plaanis, hõlmates kõiki **kV(V)p(p)*-tüvelisi sõnu (*V* tähistab suvalist vokaali).

MURRAKUNIMETUSTE LÜHENDID

Audru; **Emmaste**; **Hanila**; **HJn** = Harju-Jaani; **HLj** = Haljala; **Hls** = Halliste; **Häädemeeste**; **IisR** = Iisaku (rannikumurre); **Juuru**; **JõeK** = Jõelähtme (keskmurre); **JõeR** = Jõelähtme (rannikumurre); **Jõhvi**; **Jämaja**; **Jüri**; **Kaarma**; **Kadrina**; **Kambja**; **Kanepi**; **Khk** = Kihelkonna; **Krk** = Karksi; **Krl** = Karula; **Ksi** = Kursi; **Kullamaa**; **KuuR** = Kuusalu (rannikumurre); **Laiuse**; **Lüganuse**; **Martna**; **Muhu**; **Märjamaa**; **Nõo**; **Pha** = Püha; **Pilistvere**; **PJg** = Pärnu-Jaagupi; **Plt** = Põltsamaa; **Pst** = Paistu; **Puhja**; **Rannu**; **Reigi**; **Rõngu**; **Räpina**; **Saarde**; **Seto**; **Simuna**; **SJn** = Suure-Jaani; **Tori**; **Trm** = Torma; **Tõstamaa**; **Urvaste**; **Vaivara**; **Vigala**; **VJg** = Viru-Jaagupi; **Vll** = Valjala; **VMr** = Väike-Maarja.

VEEBIVARAD

Miilumaalu. <https://miilumaalu.wordpress.com/2015/01/12/organiseeritus/>

Nirksadaseitseteist. <https://nirksadaseitseteist.wordpress.com/2015/05/01/saime-tunkssi/>

OAB = Onomastika. Nimede panemine.

<https://www.ra.ee/apps/onomastika/index.php/et/nimepanek/nimepanekPtl>

Perekool. <https://foorum.perekool.ee/teema/sona-kabajantsik/> (vaadatud 10. V 2024).

ARHIIVIALLIKAD

Eesti Kirjandusmuuseumi (EKM) Eesti Rahvaluule Arhiiv (ERA)

E – Matthias Johann Eiseni rahvaluulekogu

ERA – Eesti Rahvaluule Arhiivi rahvaluulekogu

EÜS – Eesti Üliõpilaste Seltsi rahvaluulekogu
 H – Jakob Hurda rahvaluulekogu
 EKMS – Eesti Kirjameeste Seltsi rahvaluulekogu

KIRJANDUS

- EES** = Iris Metsmägi, Meeli Sedrik, Sven-Erik Soosaar, Eesti etümoloogiasõnaraamat. Peatoim I. Metsmägi. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2012.
- EEW II** = Julius Mägiste, Estnisches etymologisches Wörterbuch. II kd. hernes-kamm. Helsinki: Finnisch-Ugrische Gesellschaft, 1983.
- EG** = Helle Metslang, Mati Ereht, Külli Habicht, Tiit Hennoste, Reet Kasik, Pire Teras, Annika Viht, Eva Liina Asu, Liina Lindström, Pärtel Lippus, Renate Pajusalu, Helen Plado, Andriela Rääbis, Ann Veismann, Eesti grammatika. Foneetika ja fonoloogia, sõnamuutmine, sõnamoodustus, süntaks, suuline eesti keel. Toim H. Metslang, Ellen Niit, R. Kasik, K. Habicht, A. Rääbis. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2023.
- Eisen, Matthias Johann 1995 [1919]**. Eesti mütoloogia. 2. tr. Toim Ülo Tedre. Tallinn: Mats.
- EKM IV** = Andrus Saareste, Eesti keele mõisteline sõnaraamat. IV kd. (Eesti Teadusliku Seltsi Rootsis väljaanne 3.) Stockholm: Vaba Eesti, 1963.
- EKSS II** = Eesti keele seletav sõnaraamat. 2., täiend ja parand tr. Toim Margit Langemets, Mai Tiits, Tiia Valdre, Leidi Veskis, Ülle Viks, Piret Voll. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2009.
- EMS II₆** = Eesti murrete sõnaraamat. II kd, 6. v. jaagupikuu–juurduma. Toim Anu Haak, Evi Juhkam, Mari Must, Helmi Neetar jt. Tallinn: Eesti Keele Instituut, 1997.
- EMS II₇** = Eesti murrete sõnaraamat. II kd, 7. v. juure–kabjakene. Toim Anu Haak, Evi Juhkam, Mari Must, Helmi Neetar jt. Tallinn: Eesti Keele Instituut, 1997.
- EMS II₈** = Eesti murrete sõnaraamat. II kd, 8. v. kabjalagin–kandervärk. Toim Anu Haak, Evi Juhkam, Mari Must, Helmi Neetar jt. Tallinn: Eesti Keele Instituut, 1998.
- EMS II₉** = Eesti murrete sõnaraamat. II kd, 9. v. kandetagune–kats. Toim Anu Haak, Evi Juhkam, Mari Must, Helmi Neetar jt. Tallinn: Eesti Keele Instituut, 1999.
- EMS III₁₃** = Eesti murrete sõnaraamat. III kd, 13. v. kohalt–kooratama. Toim Anu Haak, Evi Juhkam, Mari Kendla, Varje Lonn jt. Tallinn: Eesti Keele Instituut, 2002.
- EMS III₁₄** = Eesti murrete sõnaraamat. III kd, 14. v. koorbiits–kreen. Toim Anu Haak, Evi Juhkam, Mari Kendla, Varje Lonn jt. Tallinn: Eesti Keele Instituut, 2003.
- EMS V₂₄** = Eesti murrete sõnaraamat. V kd, 24. v. lõpetis–maaglema. Toim Mari-Liis Kalvik, Mari Kendla, Tiina Laansalu, Jüri Viikberg. Tallinn: Eesti Keele Instituut, 2013.
- EMS VIII₃₆** = Eesti murrete sõnaraamat. V kd, 36. v. pägar–rambima. Toim Mari-Liis Kalvik, Mari Kendla. Tallinn: Eesti Keele Instituut, 2024.
- ESR I** = Макс Фасмер, Этимологический словарь русского языка. Том 1 (А–Д): в четырех томах. Издание 2-е, стереотипное. Перевод с немецкого и дополнения О. Н. Трубачева. Под редакцией и с предисловием Б. А. Ларина. Москва: Прогресс, 1986.
- FN** = Familiennamen. Herkunft und Bedeutung. Toim Rosa Kohlheim, Volker Kohlheim. Mannheim–Leipzig–Wien–Zürich: Dudenverlag, 2000.
- Hakulinen, Lauri 1968**. Suomen kielen rakenne ja kehitys. 3., täiend ja parand tr. Helsinki: Otava.

- Jannsen, Johann Voldemar 1849.** Teine Sannumetoja aastal 1849, Ehk: Uut ja wanna Ma-rahwa rõmuks ja õppetusseks. Teine aasta-jäggo. Tartu: H. Laakmann.
- Jannsen, Johann Voldemar 1857.** Kues Sannumetoja aastal 1857, Ehk: Uut ja wanna Ma-rahwa rõmuks ja õppetusseks. Tartu: H. Laakmann.
- Juhkam, Evi; Sepp, Aldi 2000.** Läänemurde tekstid. (Eesti murded 8.) Toim Anu Haak. Tallinn: Eesti Keele Instituut.
- Kalda, Maie 1995.** Jannsen, Johann Voldemar. – Eesti kirjarahva leksikon. Koost, toim Oskar Kruus. Tallinn: Eesti Raamat, lk 144–146.
- Kasik, Reet 2015.** Sõnamoodustus. (Eesti keele varamu 1.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kitzberg, August 1894.** Punga-Mart ja Uba-Kaarel. Viiejärguline näitemäng rahva elust. – Sakala lisa, nr 21, lk 161–168.
- Kont, Ilse 1959.** Eesti *rd*-liitelistest substantiividest ja nende vahekorrast *rda*-liste verbidega. – Emakeele Seltsi aastaraamat 4 (1958). Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, lk 91–100.
- KKS II** = Karjalan kielen sanakirja 2. Toim Pertti Virtaranta. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura, 1974.
- LU I** = Ilmārs Mežs, Anna Stafecka, Renate Siliņa-Piņke, Otilija Kovaļevska, Latviešu uzvārdi arhīvu materiālos I. Kurzeme, Zemgale, Sēlija. Riia: Latviešu valodas aģentūra, 2019.
- MS** = Mulgi sõnastik. Koost Alli Laande, Triin Todesk. Toim Karl Pajusalu, Urmas Sutrop. Abja-Paluoja–Tallinn–Tartu: Eesti Keele Sihtasutus, 2013.
- Neetar, Helmi 1985.** *is-* ja *us-*deverbaalide murdetaustast. – Emakeele Seltsi aastaraamat 29 (1983). Eesti keelest mustlaskeeleni. Tallinn: Eesti Raamat, lk 30–38.
- Peegel, Juhan 2004.** Nimisõna poeetilised sünonüümid eesti regivärssides. 2., läbivaadatud ja ühtlustatud tr. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Põldmäe, Rudolf 2023.** Rahvaluulekoguja reisuaraamat. (Eesti Rahvaluule Arhiivi toimetused 37.) Koost Mari-Ann Remmel. Toim Valdo Valper. Tartu: EKM Teaduskirjastus.
- Raun, Alo 1982.** Eesti keele etimoloogiline teatmik. (Maarjamaa taskuraamat 17.) Rooma–Toronto: Maarjamaa.
- SSA I** = Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja. I kd. Toim Erkki Itkonen, Ulla-Maija Kulonen. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 556. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 62.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, 1992.
- SRL** = H. A. Петровский, Словарь русских личных имен: около 2600 имен. Москва: Советская энциклопедия, 1966.
- VMS I** = Väike murdesõnastik. I kd. Toim Valdek Pall. Tallinn: Valgus, 1982.
- Värv, Valve 1966.** Sõnasisesed konsonandid eesti onomatopoeetilistes verbides. – Emakeele Seltsi aastaraamat 12 (1966). Tallinn: Eesti Raamat, lk 35–41.
- Wiedemann, Ferdinand Johann 1973.** Eesti-saksa sõnaraamat. Estnisch-deutsches Wörterbuch. 4., muutmata tr teisest, Jakob Hurda redigeeritud väljaandest. Tallinn: Valgus.

Enn Ernits (snd 1945), PhD ja DVM, Eesti Maaülikooli emeriitdotsent (Friedrich Reinhold Kreutzwaldi 1a, 51014 Tartu), enn.ernits@emu.ee

Kaabakas, kabajantsik, and the like...

Keywords: linguistics, affective words, names for unlikable persons, names for animals, names for supernatural forces, distribution, origin, formation, Estonian language

This article examines common names for persons and supernatural beings with negative connotations in the Estonian language. These names are thought to originate from either onomatopoeic-descriptive roots or (as the author prefers) affective stems, the protoforms of which can be reconstructed as **ka(a)p(p)-*. The analysis covers their distribution across Estonian subdialects, written texts, and runic songs. It also considers the etymology of these terms and tries to approach them from a somewhat novel perspective.

Noun derivatives of the **ka(a)p(p)-* protostem are found in all Estonian dialects. While their prevalence seems to vary between dialects, a closer examination (Table 1) reveals that the largest number of derivative forms are present in the Mulgi and northeast coastal dialects, with the central dialect showing the least variety. Other dialects, on average, have one recorded derivative per subdialect.

Among the 20 words analyzed, which refer to either persons or supernatural beings, *kaabakas* ‘tough; villain; hooligan’ is the most widespread, appearing in 54 subdialects. This is followed by *kaapjalg* ‘thief; tramp; lame horse; haunting ghost’ in 20 subdialects, and *kabajantsik* ‘rogue, rascal’ in 13 subdialects (Table 2). The remaining terms occur in one or two subdialects each. Nine of the **ka(a)p(p)-* stem nouns describe solely humans, with meanings such as ‘tough’, ‘rogue’ (*kaabask*, *kaaberdu*, *kaabert*, *kaaberts*, *kaaper*, *kaavakas*, *kabajantsik*, *raatskaaper*; although *kontkaabakas* can also mean ‘uninvited guest’); five words refer solely to supernatural entities such as ‘ghost’ and ‘devil’ (*kaabajalg*, *kaabasjalg*, *kapatjalg*, *kapats*, *öökaaper*); two words refer to both humans and animals (*kabujalg* ‘maiden; young man; lively child; hen’, *kabusjalg* ‘agile child or horse’); one lexeme applies to both persons and supernatural beings (*kaabakas*); one word refers to a person, animal, or supernatural being (*kaapjalg*); one lexeme is used to describe animals and supernatural beings (*kappjalg* ‘horse with white legs; ghost’); and one term refers solely to animals (*kabik* ‘little hen’). Polysemantic words, the different meanings of which have been recorded across a small number of subdialects, thus remain an exception.

Etymologically, most of these words (13–14) are derived from the **kaapp-* stem, three or four from the **kap-* stem (*kabajantsik?*, *kabik*, *kabujalg*, *kabusjalg*), and three from the **kapp-* stem (*kapatjalg*, *kapats*, *kappjalg*). *Kaabakas*, for example, is associated with the word *kaapama* (< **kaappa-*) ‘to scrape once; to paw; to grasp; to escape’. The first part of the word *kabajantsik* derives from either the same verb stem or *kabama* (< **kapa-*) ‘to touch, to finger; to snatch, to grasp; to tread, to grope; to move quickly; to flounder’. *Kabujalg* is associated with the verb stem *kabuma* (< **kapu-*) ‘to climb’, possibly evolving from ‘to scratch’ or a similar word.

These stems are combined with a suffix expressing either single or multiple actions, *-a* or *-i*, respectively, as well as *-u*, the function of which is less clearly defined (in the case of *kabuma*). Additional suffixes include *-er* (< **-ar*; *kaaper*, *raatskaaper*,

öökaaper), -k ~ -kas (kaabakas, kontkaabakas, kaavakas, kabik), -rdus (kaaberdus), -rt (kaabert), -rts (kaaberts), -sk (kaabask), and -ts (kapats).

Compound words make up more than half (11) of the terms: *kaabajalg*, *kaabasjalg*, *kaapjalg*, *kabajantsik*, *kabujalg*, *kabusjalg*, *katatjalg*, *kappjalg*, *kontkaabakas*, *raatskaaper*, and *öökaaper*. In seven instances, the initial part is the **ka(a)p(p)-* stem or its derivative, and the main part is *-jalg* ‘-foot’. In three compound words (*kontkaabakas*, *raatskaaper*, *öökaaper*), the main part is a stem derivative, while in one case (*kabajantsik*) it is a suffixal personal name derived from the given name *Jaan*.

The phonemes *s* and *t* in the initial part of the compound words *kaabasjalg*, *kabusjalg* and *katatjalg* warrant a separate investigation. The term *kappjalg* would be a good name for a regular horse, but has never been recorded. This lexeme, taken to refer to a specimen with special characteristics, indicates either a mixing of terms or the loss of original meaning. Among the human-focused terms, there are three compound words: in two cases, the stem in question forms the main part of the compound word (*kontkaabakas*, the swear word *raatskaaper*), while in one case it forms the initial part (*kabajantsik*). Among the names for supernatural beings, on the other hand, compound words make up the majority, with the exception of *kapats*.

The origins of affective words lie in sound imitation, though their meanings have evolved over time, more or less obscuring the initial onomatopoeia. Associated with sounds, these words designate actions involving hands or feet, mostly from an affective perspective, denoting the negative meaning of ‘vagrant’, ‘grabber’, ‘escaper’, etc. The resulting substantives carry strongly negative connotations, with the exception of *kabujalg* and *kabusjalg*.

Enn Ernits (b. 1945), PhD and DVM, Associate Professor Emeritus of Estonian University of Life Sciences (Friedrich Reinhold Kreutzwaldi 1a, 51014 Tartu), enn.ernits@emu.ee